

Historia Slavorum Occidentis
2022, R. 12, nr 3 (34)
ISSN 2084-1213
DOI: 10.15804/hso220308

SEBASTIAN PACZOS (POZNAŃ)
ORCID: 0000-0002-9558-113X

Rola odwołań do historii w deklaracjach ideowych wybranych polskich partii politycznych po 1989 roku¹

Słowa kluczowe: partie polityczne; tradycja; program polityczny

Keywords: political parties; tradition; political programme

Abstract: This paper investigates political parties' attitude towards the past. It explores ideological inspirations and more or less consciously 'borrowed' by parties founded in Poland after 1989 from political groups operating in the interwar and the Communist periods.

Wstęp

Stwierdzenie, że przeszłość jest obecna w terażniejszości, jest już dzisiaj truizmem. Jednak konsekwencje tej obecności bywają różne. Niejednokrotnie przeszłość jest wykorzystywana do realizacji aktualnych celów i osiągnięcia z tego tytułu korzyści przez polityków.

¹ Artykuł jest wynikiem badań Autora nad rolą historii w funkcjonowaniu polskich partii politycznych po 1989 r. Ich rezultat został częściowo zaprezentowany w opublikowanym artykule: S. Paczos, *Historical reminiscences in party programmes and public utterances of the leaders of Polish political parties after 1989. The case of Law and Justice (Prawo i Sprawiedliwość)*, *Przeгляд Politologiczny* 1 (2017), s. 103–113. Obecny artykuł prezentuje badane zjawisko w szerszej perspektywie, niemniej zostaną w nim zaprezentowane częściowo ustalenia, które pojawiły się we wcześniejszym tekście.

Na początku lat 90. XX w. zaobserwować można zmniejszanie się zainteresowania przeszłością, co uznawane było za proces naturalny ze względu na wymogi transformacji. Rzeczywistość wymuszała na Polakach postawę „pragmatyczną”, coraz odleglejszą od „historycznego sentymentalizmu” i myślenia martyrologicznego. Coraz wyraźniej można było dostrzec, że erozji ulega mit romantyczno-niepodległościowy, co sprzyjało demitologizacji historii². Mimo świadomego lub nieświadomego spadku zainteresowania przeszłością można wskazać na partie polityczne, które właśnie w przeszłości szukały „tworzywa” do budowy własnej tożsamości politycznej. Pierwsze lata demokratyzacji to poszukiwanie przez elity partyjne miejsca w przestrzeni politycznej oraz optymalnej strategii działań politycznych. Część z nowo powstających partii, nie oglądając się za siebie, naśladowała zarówno w sensie programowym, jak i organizacyjnym ugrupowania z krajów Europy Zachodniej. Inne zaś starały się nawiązywać do nurtów politycznych funkcjonujących w Polsce przed przejściem władzy przez komunistów, opierając swoje programy na gruncie historycznie ukształtowanego systemu wartości.

Celem artykułu jest pokazanie inspiracji ideologicznych dostrzeganych w deklaracjach politycznych wybranych polskich partii politycznych działających po 1989 r., które bardziej lub mniej świadomie zostały „zapożyczone” od ugrupowań funkcjonujących w dwudziestoleciu międzywojennym i w okresie PRL-u. Są to nawiązania zarówno do tradycji demokratycznej, jak i autorytarnej.

Artykuł jest próbą scharakteryzowania podejścia partii do tradycji i sposobu jej wykorzystywania w rywalizacji politycznej. Ma również pomóc w odpowiedzi na pytanie, do jakich elementów historii nawiązują najczęściej polskie ugrupowania po 1989 r. Czy tradycja może być pomocna w kształtowaniu tożsamości politycznej współczesnych partii?

Zdecydowałem się przanalizować szczegółowo Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, Prawo i Sprawiedliwość, Polskie Stronnictwo Ludowe oraz szeroko rozumiany ruch narodowy. Moim zdaniem w wypadku tych ugrupowań nawiązania do przeszłości są szczególnie widoczne. Zdaję się sobie sprawę, że w latach 90. można wskazać dużo więcej ugrupowań poszukujących swojej tożsamości ideowej w przeszłości. Między innymi taką partią jest Konfederacja Polski Niepodległej powstała w 1979 r. i przez cały okres swojej działalności nostalgicznie, czasami wręcz

² R. Habielski, *Przeszłość w sferze publicznej i życiu kulturalnym 1989–2005 (obszary zainteresowań, interpretacje, nośniki)*, [w:] *Historycy i politycy: polityka pamięci w III RP*, red. P. Skibiński, T. Wiścicki, M. Wysocki, Warszawa 2011, s. 86.

anachronicznie zakotwiczona w myśli piłsudczykowskiej³. Jestem zatem świadomy arbitralności wyboru, ale ograniczenia w objętości tekstu nie pozwalają na całościowe ukazanie zagadnienia. Staralem się dobrać ugrupowania, biorąc pod uwagę zarazem odmienną genezę ich powstania, jak i znaczenie na scenie politycznej⁴. Ponadto uważam, że każde z przeanalizowanych przeze mnie stronnictw nawiązuje do tradycji w odmienny sposób i tym samym choć częściowo pokazuje różnorodność w podejściu polskich ugrupowań politycznych do przeszłości.

Na wstępie konieczne wydaje się sprecyzowanie używanej terminologii, aby nie budziła ona wątpliwości czytelnika. Po pierwsze, analizie zostały poddane nie tylko formalne deklaracje ideowe partii, ale również wypowiedzi liderów partyjnych. W przypadku pojęcia programu politycznego przyjąłem ujęcie formalne, a więc program rozumiem jako oficjalny dokument stronnictwa, zawierający obok konkretyzacji celów politycznych także elementy doktryny, świadomie ewokowanej historii lub tradycji czy nawet subiektywnych poglądów autorów programu⁵.

Tradycja polityczna jest jednym z głównych sposobów korzystania z dorobku przeszłości kulturowej w celu tworzenia współczesnego ładu politycznego, ale jednocześnie służy jako uzasadnienie własnego działania, a tym samym staje się narzędziem w walce politycznej. Pojęcia tradycji używam w znaczeniu, jakie zaproponował Jerzy Szacki, podkreślając, że tradycja nie jest tym, co przetrwało, nie jest odwzorowaniem dawnych czasów, stosunków, wartości, lecz przeszłością widzianą oczami ludzi żyjących, przeszłością aktywnie kontynuowaną i przekształcaną⁶.

³ Leszek Moczulski podkreślił, że wielokrotnie korzystano z elementów dorobku politycznego wypracowanego wcześniej przez Józefa Piłsudskiego i jego zwolenników. Zob. M. Furdyna, M. Rodzik, *Czytaliśmy Piłsudskiego. Rozmowa z Leszkiem Moczulskim*, Warszawa 2016. W czasach opozycji demokratycznej istniejącej w PRL, ale także już w okresie III RP, żadne inne ugrupowanie tak bezpośrednio jak KPN nie odwoływało się do tradycji piłsudczykowskiej. Widać to było wyraźnie chociażby w nazewnictwie konfederackiej prasy („Gazeta Polska”, „Droga”, „Strzelec”, „Piłsudczyk” itp.) czy wielokrotnym pozowaniu przez Moczulskiego do fotografii przy popiersiach lub obrazach z wizerunkiem Józefa Piłsudskiego. Więcej zob. *Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności*, red. M. Wenklar, Kraków 2011.

⁴ Wśród analizowanych ugrupowań są zarówno partie mające swoją reprezentację parlamentarną (PSL czy PiS), jak i ugrupowania działające poza główną areną polityczną (Ruch Narodowy). Partie, które miały największe znaczenie w latach 90. (ZChN) i takie, które powstały stosunkowo niedawno i odgrywają istotną rolę w polskim systemie partyjnym (PiS).

⁵ M. Sobolewski, *Niektóre problemy teorii i metodologii historii doktryn politycznych*, *Historyka* 6 (1976), s. 15.

⁶ J. Szacki, *Tradycja. Przegląd problematyki*, Warszawa 1971, s. 149. Zob. K. Mannheim, *Myśl*

W znalezieniu odpowiedzi na pytanie, czym charakteryzuje się stosunek współczesnych partii do przeszłości, pomocne będzie stworzenie modeli, których profil mieściłby w sobie podstawowy obraz ewentualnych relacji, konsumując zarazem wszelkie zwroty koniunkturalne czy wywołane doraźnymi okolicznościami. W ten sposób eksponowane będą tylko relacje o charakterze trwałym i ukazujące rzeczywisty sens stosunku danej partii do tradycji⁷.

Pierwszy model można nazwać symboliczno-naśladowczym. Partie tego typu podkreślają wagę dorobku i znaczenia ugrupowań, do których się odwołują, jednak nie wykorzystują dziedzictwa historycznego w sposób twórczy, odczytując dosłownie zasady stworzone przez „ojców”. W założeniach ideo-politycznych podkreślają, że są kontynuatorami i spadkobiercami historycznych ugrupowań, posługując się tą samą symboliką, językiem a niejednokrotnie formami organizacyjnymi. Mobilizowanie przez nie elektoratu za pomocą nawiązywania do historii ma znaczenie, ale nie odgrywa tak istotnej roli jak w drugim modelu, nazwanym marketingowym. W tym wypadku nawiązania do tradycji mają przede wszystkim na celu wywołanie pozytywnych skojarzeń u ewentualnych zwolenników, przyciągnięcie i zmobilizowanie potencjalnego elektoratu. Stosunek do tradycji w tym modelu ma charakter instrumentalny. Aby wykazać istotę obu modeli, można powiedzieć, że w pierwszym odwołanie do tradycji jest celem, a w drugim środkiem działania ugrupowania.

Trzeci model stanowi syntezę dwóch powyższych wariantów. Mamy w nim do czynienia ze świadomym nawiązaniem do historycznych ugrupowań w celu upromoczenia wartości lub ideologii przez powoływanie się na ich historyczny rodowód. Tutaj tradycja jest pomocna w przejmowaniu pożytecznych doświadczeń w zakresie funkcjonowania mechanizmów władzy publicznej, a także kształtowaniu aktywnych postaw obywatelskich. Tradycja polityczna jest jednym z głównych sposobów korzystania z dorobku przeszłości kulturowej w celu tworzenia społecznego ładu politycznego, ale jednocześnie służy za uzasadnienie własnego działania, a tym samym staje się narzędziem w walce politycznej.

konserwatywna, tłum. S. Magala, Warszawa 1986; tenże, *Essays on Sociology and Social Psychology*, London 1953.

⁷ W badaniach została wykorzystana metoda epistemologiczna w tradycji interpretacjonistycznej, w której chodzi nie tyle o wyjaśnienie, ile o zrozumienie. Badacz skupia się na znaczeniu, jakie działania mają dla podmiotów, korzystając raczej z danych jakościowych, a wyniki badań przedstawia jako jedną z możliwych interpretacji związków między analizowanymi zjawiskami (D. Marsch, G. Stoker, *Teorie i metody w naukach politycznych*, Kraków 2006, s. 26–29).

Partie polityczne w Polsce po 1989 r.

Brak trwale zakorzenionych partii historycznych w polskim systemie partyjnym odróżnia Polskę od krajów Europy Zachodniej, w których odnowienie działalności partii politycznych po drugiej wojnie światowej (np. w Niemczech czy we Włoszech) polegało na odtworzeniu się nurtów politycznych funkcjonujących w tych krajach przed zwycięstwem sił antydemokratycznych. Ponadto warto zauważyć, że w odróżnieniu od krajów Europy Zachodniej, które przechodziły transformację ustrojową (np. Hiszpania), w Europie Wschodniej można zaobserwować stosunkowo niewielką liczbę partii historycznych, trwale usadowionych na scenie politycznej.

Początek przemianom pokomunistycznym w Polsce dały obrady Okrągłego Stołu w 1989 r. Wtedy została uzgodniona ordynacja wyborcza dla pierwszych, quasi-wolnych wyborów do Zgromadzenia Narodowego, która miała z góry zapewnić koalicji Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Zjednoczonemu Stronnictwu Ludowemu i Stronnictwu Demokratycznemu większość konstytucyjną. Efektem „okrągłego stołu” było swoiste prowizorium polityczne, nie przesądzające w żadnym wypadku o dalszym rozwoju wydarzeń. Polski pakt kreował nową, nie do końca przewidywalną sytuację polityczną.

Wybory 4 VI 1989 r. były plebiscytem. Z jednej strony występowały partie „starego reżimu”, zmuszone po raz pierwszy do stawienia czoła politycznej opozycji. Z drugiej stanęła koalicja różnych ugrupowań opozycyjnych, odwołujących się do tradycji „Solidarności”. Pierwsze demokratyczne wybory do Sejmu odbyły się dopiero w październiku 1991 r.⁸ Do tego czasu struktura sceny politycznej uległa radykalnej przebudowie w stosunku do tej, jaka ujawniła się w czerwcu 1989 r. Proces ten przebiegał w podobny sposób jak w większości krajów Europy Środkowej i Wschodniej w pierwszej fazie przechodzenia ku demokracji. Doszło do reorganizacji i reorientacji ideologicznej partii komunistycznej i jej sojuszników oraz dezintegracji i fragmentaryzacji obozu antykomunistycznego, którego trzon tworzyła „Solidarność”⁹.

⁸ Wybory w pełni demokratyczne wcześniej odbyły się w Czechosłowacji (8–9 VI 1990) i na Węgrzech (25 III 1990).

⁹ A. Antoszewski, R. Herbut, J. Sroka, *System partyjny w Polsce*, [w:] *Partie i systemy partyjne w Europie Środkowej*, red. A. Antoszewski, P. Fiał, R. Herbut, J. Sroka, Wrocław 2003, s. 118.

Partie dawnego reżimu uległy transformacji. Z obozu „Solidarności” natomiast, w parlamencie lub poza nim¹⁰, zaczęły wyłaniać się i legalizować różne ugrupowania polityczne o orientacji liberalnej, konserwatywnej, chrześcijańsko-demokratycznej, chrześcijańsko-narodowej, a także socjaldemokratycznej¹¹. Proces ten zaowocował powstaniem licznych partii, z których najważniejszymi okazały się te prezentujące poglądy prawicowo-chrześcijańsko-narodowe, z silnym odwołaniem się do polskiej tradycji i wartości chrześcijańskich. Jest to również moment powstawania ugrupowań, które przez dłuższy czas będą znaczącymi graczami sceny politycznej, jak Porozumienie Centrum, Unia Demokratyczna, Kongres Liberalno-Demokratyczny oraz Konfederacja Polski Niepodległej i Unia Polityki Realnej.

Partii oraz innych organizacji powstałych na początku lat 90. było wiele¹², choć podziały ideowo-programowe między nimi miały niejednokrotnie bardzo nieostry charakter. Ugrupowania powstawały często wskutek rozbieżności dotyczących oceny sposobu uprawiania polityki oraz odmiennych poglądów polityków na temat aktualnych problemów politycznych. Skutkowało to z jednej strony brakiem ideowego dookreślenia, z drugiej miało wpływ na spójność programową i organizacyjną¹³. W tym okresie w ramach tworzącego się systemu partyjnego dominował przede wszystkim podział na partie postpeerelowskie (jak SdRP i PSL) i partie postpozycyjne, które same w sobie stanowiły pełne spektrum od prawicowo-narodowej Wyborczej Akcji Katolickiej po lewicową Unię Pracy¹⁴.

Charakterystyczne dla powstającego polskiego systemu partyjnego było to, że wśród nowo powstających partii było niewiele ugrupowań historycznych, które swoimi nazwami lub programem nawiązywałyby do partii istniejących przed okresem real-

¹⁰ Jedną z przyczyn dekompozycji obozu postsolidarnościowego była tzw. „wojna na górze”, która wybuchła w 1990 r. między Lechem Wałęsą, przewodniczącym Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” a rządem Tadeusza Mazowieckiego. Doprowadziła do konfliktu wewnętrznego w „Solidarności” pomiędzy solidarnościową lewicą i jej głównym ideologiem Adamem Michnikiem a prawicą z Jarosławem Kaczyńskim na czele.

¹¹ A. Antoszewski, R. Herbut, J. Sroka, *System*, s. 120.

¹² W Polsce do wyborów 1991 r. przystąpiło 111 komitetów wyborczych (A. Dudek, *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989–1995*, Kraków 1997, s. 171). Szczególnie natężenie przyrostu partii politycznych nastąpiło w latach 1990–1994, później powstało już niewiele ugrupowań.

¹³ T. Bojarowicz, *Kształtowanie się partii i ugrupowań prawicowych w Polsce po 1989 roku*, [w:] *Partie i systemy partyjne RP. Stan i perspektywy*, red. K. Kowalczyk, Ł. Tomczak, Toruń 2007, s. 122.

¹⁴ P. Dzieciński, *Kształtowanie się i ewolucja systemu partyjnego w Polsce po 1989 roku*, Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, seria Res Politicae 3 (2009), s. 190.

nego socjalizmu, i które znalazły sobie trwałe miejsce na dzisiejszej scenie politycznej. Tworzące się tego typu partie konkurencja polityczna określała mianem „sentymentalnych” i nie wróżyła im szans w nowych warunkach politycznych. Nie powiodło się Polskiej Partii Socjalistycznej, podkreślającej swoje historyczne korzenie i w ten sposób chcącej odróżnić się od socjaldemokracji, która powstała po przekształceniu się PZRP w SDRP. Pod koniec lat 80. podjęto starania zmierzające do reaktywowania Polskiej Partii Socjalistycznej. Część działaczy, skupionych wokół Edwarda Osóbki-Morawskiego, pozytywnie oceniająca działalność PPS w latach 1944–1948, utworzyła PPS-Odrodzenie. Natomiast działacze nawiązujący li tylko do tradycji PPS z Drugiej Rzeczypospolitej z Janem Józefem Lipskim powołali 15 XI 1987 r. w Warszawie Polską Partię Socjalistyczną. W 1990 r. nastąpiło zjednoczenie działających organizacji pepeesowskich (oprócz PPS-Odrodzenie)¹⁵. Ugrupowanie to kontynuuje obecnie działalność na marginesie polskiego systemu partyjnego¹⁶. Podobny los spotkał Stronnictwo Pracy, reaktywujące działalność 12 II 1989 r. pod nazwą Chrześcijańsko-Demokratyczne Stronnictwo Pracy i chcące kontynuować działalność ugrupowania, które zawiesiło swoją aktywność w lipcu 1946 r. Jako jedna z nielicznych chadeckich partii poszukiwało ono swoich korzeni w tradycjach Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji, Związku Hallerczyków oraz przed – i powojennego Stronnictwa Pracy. Wśród założycieli znaleźli się Władysław Siła-Nowicki, Ryszard Bender i Janusz Zabłocki¹⁷. Chcąc się odróżnić od innych partii chadeckich (np. Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego czy Porozumienia Centrum), działacze w deklaracjach programowych starali się nieco inaczej rozłożyć akcenty. Mniejszą wagę przywiązywali do tradycji narodowej, wyrażali poparcie dla działalności związków zawodowych i ich

¹⁵ Zob. R. Chwedoruk: *PPS w latach 1987–1990. Działalność i myśl polityczna*, [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało?*, red. R. Spalek, Warszawa 2010.

¹⁶ W „Deklaracji ideowej Polskiej Partii Socjalistycznej” uchwalonej przez Kongres Nadzwyczajny PPS w Warszawie, 14 XII 2003 r. w pierwszym punkcie znajduje się odwołanie do tradycji ruchu lewicowego: „Polska Partia Socjalistyczna jest od 1892 roku obecna w życiu społecznym i politycznym Polski i Polaków. Jest partią stale odradzającą się i żywotną, kontynuującą walkę o szlachetne ideały ludzkości: wolność, równość, braterstwo. PPS w obecnej formie, jak i dotychczasowych formach historycznych, jest ciągłością programową, polityczną i prawną”. Zob. Deklaracja ideowa Polskiej Partii Socjalistycznej uchwalona 14 XII 2003 r. <https://ppspl.eu/index.php/dokumenty-statutowe/8-deklaracja-ideowa-pps> [dostęp: 7.02.2021].

¹⁷ O chęci kontynuowania tradycji ugrupowania przedwojennego może świadczyć fakt, że w maju 1990 zorganizowano III kongres nawiązujący numeracją do kongresów dawnego Stronnictwa Pracy z 1937 i 1945 r. Zob. A. Gargas, M. Wojciechowski, *Partie polityczne w Polsce*, Gdańsk 1991, s. 15.

roli w państwie oraz sceptycznie odnosili się do liberalizmu gospodarczego¹⁸. W kolejnych latach w ugrupowaniu dochodziło do licznych rozład personalnych. Jako mała partia o niewielkim poparciu dążyła do podniesienia swojego znaczenia politycznego, w kolejnych wyborach parlamentarnych uczestnicząc w porozumieniach ugrupowań o charakterze prawicowym, nie odniosła jednak większych sukcesów.

Wszystkie te partie stanowiły margines życia politycznego w Polsce. Myślę, że przyczyn takiego stanu rzeczy można doszukiwać się w zbyt długim okresie funkcjonowania systemu niedemokratycznego w Polsce¹⁹. Została zerwana ciągłość ideowa i personalna, a także „wymazanie” ugrupowań ze świadomości społecznej. Zwrócić na to uwagę Rafał Matyja, zaznaczając, że latach 70. takie terminy jak Narodowa Demokracja, PPS czy piłsudczycy pojawiały się ze sporą regularnością. Natomiast z nadejściem wolności Druga Rzeczpospolita przestała interesować Polaków, a wraz z jej obumarciem odeszły w niepamięć ważne elementy tożsamości i samowiedzy politycznej. Matyja uważa ponadto, że: „Prawie nie sięgamy do jej dorobku, poza dniem 11 listopada nie przywołujemy doświadczeń. Co więcej, tradycje polityczne, owe słynne trumny, które miały rządzić, umarły bezpowrotnie”²⁰. Politycy w Trzeciej Rzeczypospolitej nie starali się odbudować więzi z dawnymi czasami ani z tradycją Drugiej Rzeczypospolitej. Nastąpiło intelektualne zerwanie ciągłości i to nie dlatego, że nie powstały wtedy prawomocnie Stronnictwo Narodowe czy Polska Partia Socjalistyczna, ale przede wszystkim dlatego, że ówczesni politycy początek wszystkich spraw widzieli w roku 1989²¹.

Nawiązania historyczne w programach i praktyce politycznej wybranych partii

Partią wyraźnie nawiązującą do historii jest Polskie Stronnictwo Ludowe. Ugrupowanie to szuka swojej tożsamości ideowej w tradycji niezależnego ruchu ludowego,

¹⁸ *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. K.A. Paszkiewicz, Wrocław 2004, s. 18.

¹⁹ Przykład Hiszpanii pokazuje, że pomimo długiego okresu rządów autorytarnych, partie historyczne zajęły trwale miejsce na scenie politycznej w wyniku demokratyzacji. Ważne dla tego procesu było to, że ugrupowania te, głównie lewicowe, kontynuowały swoją działalność także nielegalnie w trakcie trwania dyktatury, zarówno w kraju, jak i na emigracji (zob. K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2004, s. 17).

²⁰ R. Matyja, *Prawica w pułapce pamięci?*, [w:] *Geopolityka i zasady. Studia z dziejów polskiej myśli politycznej*, red. J. Kloczkowski, Kraków 2009, s. 257.

²¹ Tamże, s. 270.

inspiracje czerpie z założeń agraryzmu i społecznej nauki kościoła. Odwołuje się głównie do bazy społecznej związanej z wsią i rolnictwem, stara się jednak realizować cele mające ogólnonarodowy charakter. Partia powstała 5 V 1990 r. w wyniku zjednoczenia PSL „Odrodzenie” (ugrupowania powstałego w 1989 r. po przekształceniu peerelowskiego Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego) z wilanowskim Polskim Stronnictwem Ludowym i sześcioma organizacjami wojewódzkimi Polskiego Stronnictwa Ludowego „Solidarność”, tworząc jednolite Polskie Stronnictwo Ludowe z zachowaniem i kontynuacją tożsamości PSL z 1946 r. Jego pierwszym prezesem został Roman Bartoszcze.

Partia stara się budować swoją tożsamość ideową, odwołując się niejednokrotnie do tradycji niezależnego ruchu chłopskiego, do dokonań PSL „Piast” i Stronnictwa Ludowego działającego w okresie dwudziestolecia międzywojennego, ale również do Stronnictwa Ludowego „Roch” i Batalionów Chłopskich, czyli struktur i działaczy z okresu drugiej wojny światowej²². W deklaracji ideowej z 2007 r. znajduje się zapis:

Polskie Stronnictwo Ludowe jest ogólnonarodową partią polityczną, działającą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, wyrosłą z chlubnych tradycji ruchu ludowego, kontynuującą jego trwale wartości we współczesnym życiu narodu, zmierzającą do realizacji przedstawionego programu dla dobra każdego obywatela, wspólnoty narodu i państwa polskiego. [...] Ruch ludowy działał i działa w myśl inspiracji i wskazań sformułowanych przez jego organizatorów i przywódców: że „lud w całej pełni uobywatelniony to warownia, o którą naród może się oprzeć bezpiecznie” (Bolesław Wysłouch, 1886 r.); że każdy polski chłop powinien patrzeć na trzy zasady: „Pierwsza i najważniejsza to utrzymanie niepodległości państwa i jego potęgi. Druga to staranie się o wprowadzenie w całość pełni w życie, demokratycznego ustroju naszego państwa. Trzecia – to stała i trwała obrona praw obywatelskich i swoich ludowych interesów” (Wincenty Witos, 1922 r.)²³.

Również w wypowiedziach liderów partii niejednokrotnie są przywoływane historyczne dokonania liderów ruchu chłopskiego, zwłaszcza Wincentego Witosa i Stanisława Mikołajczyka. Ponadto co roku liderzy PSL-u spotykają się w podtarnowskich Wierzchosławicach przy grobie W. Witosa. W ich przemówieniach przebrzmiewa potrzeba czerpania z tradycji przedwojennego ruchu ludowego. Walde-

²² Zob. *Polskie Stronnictwo Ludowe*, red. M. Migalski, Toruń 2011.

²³ *Deklaracja ideowa Polskiego Stronnictwa Ludowego*, Warszawa, 15 IV 2007.

mar Pawlak w 2012 r. do zebranych na cmentarzu wypowiedział następujące słowa: „Nasza obecność tutaj świadczy o naszej tożsamości i tradycji i o tym, że w tych sztandarach, które co roku pochylają się przed Wincentym Witosem, kontynuuje się to piękne dziedzictwo”²⁴. Ponadto Polskie Stronnictwo Ludowe kultuwyje tradycyjne symbole ruchu ludowego: czterolistną koniczynkę, kolor zielony, a oficjalnym hymnem jest pierwsza zwrotka *Roty* Marii Konopnickiej.

W przypadku tej partii, podobnie jak w przypadku ugrupowań dawnego reżimu, można również zaobserwować skłonność odwoływania się do tradycji peerelowskiej w celu utrzymania w nowych realiach politycznych najbardziej wiernej klienteli politycznej²⁵.

Odmienny charakter mają inspiracje historią w wypadku Prawa i Sprawiedliwości²⁶. W tej partii tradycja piłsudczykowska została użyta w celach ideologiczno-propagandowych. Sukces wyborczy w 2005 r., zdaniem wielu publicystów i komentatorów życia publicznego, PiS zawdzięcza odwołaniu się właśnie do tradycji piłsudczykowskiej. Zresztą bracia Kaczyńscy nigdy nie ukrywali sympatii do Marszałka ani do pewnych rozwiązań systemowych i legislacyjnych, których analogie odnaleźć można w II RP po 1926 r.²⁷ Ponadto liderzy PiS-u starają się wykorzystywać biografię Józefa Piłsudskiego do tworzenia własnej tożsamości politycznej, pro-

²⁴ Cytat za: *Wicepremier Pawlak na Zaduszkach Witosowych*, strona TVP Info z 4 XI 2012, <http://www.tvp.info/9001799/informacje/polska/wicepremier-pawlak-na-zaduszkach-witosowych> [dostęp: 3.02.2021].

²⁵ Szczególnie to było widać w latach 90. XX w.

²⁶ PiS jest centroprawicową partią założoną 29 V 2001 r. przez braci Lecha i Jarosława Kaczyńskich, na fali popularności uzyskanej przez Lecha podczas sprawowania przez niego funkcji ministra sprawiedliwości i prokuratora generalnego w rządzie Akcji Wyborczej „Solidarność”. Partia zjednała ludzi o różnych poglądach zarówno gospodarczych, jak i ideowych: chadeków, konserwatystów, narodowców, a także ludowców. Celem partii było gruntowne przebudowanie systemu politycznego i zbudowanie „IV Rzeczypospolitej”. Postulaty te oznaczały nie tylko wymianę elit, ale także zmianę struktury państwa (*Partie i koalicje*, s. 112–113. Więcej na temat genezy partii zob. K. Kowalczyk, *Prawo i Sprawiedliwość – „Rewolucyjni konserwatyści”?*, [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP*, red. K. Kowalczyk, J. Sielski, Toruń 2006, s. 192–200). Omówienie szczegółowe odwołań do historii w przypadku PiS-u zob. S. Paczos, *Historical reminiscences*, s. 103–113.

²⁷ Lech Kaczyński podkreślał niejednokrotnie w swoich publicznych wypowiedziach, że dzięki przewrotowi majowemu w 1926 r. państwo polskie osiągnęło nieporównywalnie większą sprawność niż w okresie wcześniejszym (zob.: M. Janicki, W. Władyka, *Cień wielkiego brata. Ideologia i praktyka IV RP*, Warszawa 2007, s. 60; *Lech Kaczyński: Poparłbym zamach majowy* (wywiad z Lechem Kaczyńskim), *Gazeta Wyborcza*, 13 V 2006, nr 111, s. 14.

pagując podobną wizję wspólnoty, rozwiązań systemowych niezbędnych dla jej lepszego funkcjonowania czy konkretnych postaw w stosunkach międzynarodowych. Zachowując odpowiednią perspektywę czasu i przestrzeni, dokonują recepcji myśli Piłsudskiego, dopasowując ją do interesów, dążeń i wzorców IV RP. Nawiązania do II RP widać szczególnie wyraźnie w propozycjach ustrojowych. PiS cechuje szereg mentalnych podobieństw do obozu sanacyjnego w Polsce. Jarosław Kaczyński faktycznie chciałby zajmować miejsce w systemie politycznym nieco zbliżone do pozycji Marszałka po 1926 r. Nie zajmując żadnej funkcji „państwowej”, jest najważniejszym aktorem na scenie politycznej. PiS zaś cechuje podobne nastawienie do państwa, przeciwników politycznych, a także wewnętrzna hierarchia, jakie były w obozie piłsudczyków²⁸. Zarówno dla sanacji, jak i dla liderów PiS polityka ma nie tylko wymiar ideowy, lecz także moralny. W ramach obozu sanacyjnego została wypracowana ideologia państwowa, w której dokonano rozdziału państwa i narodu, uznając prymat tego pierwszego. Państwu przypisano, podobnie jak to czyni Jarosław Kaczyński, różne funkcje: po pierwsze regulatora życia zbiorowego, po drugie celu i miary publicznych działań jednostek ludzkich i grup społecznych, po trzecie strażnika norm moralnych, po czwarte realizatora misji historycznej²⁹.

Warto również podkreślić, że obie formacje za fundament ładu społecznego uznały zasadę solidaryzmu społecznego, uwzględniającego interesy społeczeństwa jako całości, podkreślając wzajemną współzależność jednostek. Akceptacja tej zasady zrodziła zarówno w wypadku sanacji, jak i Prawa i Sprawiedliwości przekonanie o potrzebie ingerowania w sferę gospodarczą, aby zatroszczyć się o wszystkie warstwy społeczeństwa, co skutkowało rozrostem polityki etatystycznej³⁰.

²⁸ K. Rękas, *Dlaczego nie należy popierać PiS*, (strona Myśl Konserwatywna .pl.) <https://konserwatyzm.pl/dlaczego-nie-nalez-y-popierac-pis/> [dostęp: 18.10.2022]. Por. W. Paruch, *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939*, Lublin 2005; A. Chojnowski, *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Ossolineum 1986; W. Kulesza, *Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935*, Ossolineum 1986.

²⁹ W. Paruch, *U podstaw piłsudczykowskiego systemu wartości 1926–1939. Główne determinanty aktywności politycznej*, *Studia Polityczne* 4 (1995), s. 119–120; tenże, *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939*, Lublin 2005, s. 214–219.

³⁰ J. Sanecka, *Recepcje piłsudczykowskiego myślenia o państwie w myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości*, [w:] *Kontynuacje i nowatorstwo w świecie współczesnych idei*, red. M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2008, s. 317. Por. W. Paruch, *Myśl polityczna*, s. 447–465. Zob. *Program Prawa i Sprawiedliwości*, s. 8.

Kolejnym ugrupowaniem nawiązującym do historii jest Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, powstałe podczas zjazdu założycielskiego 28 X 1989 r. w Warszawie. Oficjalnie partia została zarejestrowana w grudniu 1990 r., a pierwszym jej prezesem został Wiesław Chrzanowski. Nowo powstałe ugrupowanie wywodziło się z działających w PRL-u grup opozycyjnych, m.in. Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela, środowiska „Głosu” czy też Ruchu Młodej Polski³¹. Jako że w dziedzinie formułowania programu politycznego ostatnia z wymienionych grup działała najprężniej, rozumiałe jest, że to właśnie do tej tradycji programowej Zjednoczenie się odwoływało. Profil ideowy tworzyła kompilacja tradycji konserwatywnej, narodowo-demokratycznej i chrześcijańskiej³². Była to partia o wyrazistej tożsamości ideowej, konsekwentnie eksponująca swe idee i założenia programowe.

Nawiązania ZChN do tradycji narodowej najwyraźniej można dostrzec w działalności i wypowiedziach Wiesława Chrzanowskiego, będącego swoistym nośnikiem i interpretatorem tradycji narodowej, przy czym w jego przypadku ciągłość z ruchem narodowym miała dotyczyć metody działania, a nie sfery symbolicznej³³. Chrzanowski wywodził się z obozu narodowego. W Romanie Dmowskim widział mistrza szkoły politycznego myślenia. W pełni doceniał wkład Narodowej Demokracji w odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. Niemniej uważał jednak, że ruchy polityczne Drugiej Rzeczypospolitej spełniły już swoje historyczne funkcje, przyczyniając się do ukształtowania nowoczesnego narodu³⁴.

Wiesław Chrzanowski twierdził, że ZChN to partia syntetyzująca nurty chadecki i narodowy. Wspólnym mianownikiem miało być odwołanie do chrześcijaństwa. Chrzanowski czerpał z różnych etapów i nurtów ruchu narodowego. Dla niego bardzo ważną postacią był Jan Ludwik Popławski jako ten, który przyczynił się do

³¹ Ruch Młodej Polski powstał w sierpniu 1979 r., programowo nawiązywał do prawicowej myśli politycznej. W jego strukturach swoje pierwsze polityczne kroki stawiali tacy późniejsi członkowie ZChN, jak Marek Jurek, Marian Piłka czy Wojciech Turek. Łącznikiem pomiędzy tymi organizacjami był również profesor Wiesław Chrzanowski, który przez wielu „młodopolaków” był traktowany jako mentor i opiekun. Zob. T. Sikorski, *O kształt polityki polskiej. Oblicze ideowo-polityczne i działalność Ruchu Młodej Polski (1979–1989)*, Toruń 2011; P. Zaremba *Młodopolacy*, Gdańsk 2000.

³² Więcej na temat dość skomplikowanej anatomii ideowej tego ugrupowania zob. T. Sikorski, *Narodowi, chrześcijańscy, konserwatywni. O współczesnych afiliacjach idei narodowej. Casus Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego*, [w:] *Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010.

³³ R. Matyja, *Prawica w pułapce*, s. 265.

³⁴ A. Hall, *Wspomnienie o Wiesławie Chrzanowskim*, Znak 686–687 (2012).

unarodowienia ludu³⁵. Stałe poszukiwanie przez Chrzanowskiego syntezy wartości narodowych i chrześcijańskich zaowocowało właśnie inicjatywą polityczną, która miała stanowić realizację jego ideowej wizji, czyli ZChN. W wypowiedziach dla mediów oraz w jego książkach (*Ślady na piasku* i *Za nami, przed nami*) doskonale widać, jak umiejętnie W. Chrzanowski bronił zasług ruchu narodowego dla Polski w wywiadach z nieprzychylnymi endecji mediami. Książki są także doskonałymi dokumentami o reinterpretacji idei narodowej i celów ruchu narodowego we współczesnej Polsce.

ZChN było inicjatywą polityczną stanowiącą realizację ideowej wizji Chrzanowskiego, w której nie brakowało odniesień do Narodowej Demokracji. Wśród nich jedną z najważniejszych kategorii był naród. Aleksander Hall, uważający się za ucznia W. Chrzanowskiego, podkreśla, że przywiązywał on wielką wagę do więzi narodowej. Według niego W. Chrzanowski uważał: „iż dojrzały patriotyzm wymaga weryfikacji narodowych tradycji, trzeźwej oceny historii i położenia narodu. W tej kwestii był konsekwentnym uczniem Dmowskiego. Najważniejszym kryterium przynależności do narodu była dla Chrzanowskiego samoświadomość jednostki”³⁶. W przemówieniu na zjeździe założycielskim ZChN, Chrzanowski mówił: „Zaszczepienie negacji w postawach ludzkich, głoszenie w odniesieniu do religii – obojętności, indyferentyzmu, w sprawach narodowych – kosmopolityzmu, w sprawach politycznych – apolityczności, zubaża człowieka, osłabia naród. Będziemy się starali nie tylko współzawodniczyć w wyborach, kształtować opinię publiczną, ale przede wszystkim pogłębiać w społeczeństwie samowiedzę polityczną, budzić patriotyzm obecny nie tylko w czasie rocznic i manifestacji”³⁷.

ZChN-owskie rozumienie narodu nie miało cech postulowanych przez Narodową Demokrację w okresie dwudziestolecia międzywojennego, jednak sam fakt częstego poruszania tej kwestii, podkreślanie wagi narodu i jego pierwszeństwa wobec państwa, zdecydowanie odróżniały ZChN od partii chadeckich w Polsce, które nie koncentrowały się tak bardzo na problematyce narodowej³⁸.

Drugim charakterystycznym nawiązaniem do narodowej demokracji jest podkreślanie znaczenia realizmu politycznego jako metody uprawiania polityki. Chrza-

³⁵ W. Chrzanowski, *Ślady na piasku. Monologi, przesłuchania*, Sopot 2008, s. 37–43.

³⁶ A. Hall, *Mój Mistrz Wiesław Chrzanowski*, *Gazeta Wyborcza*, Magazyn, 29 IX 2012, nr 228, s. 32.

³⁷ W. Chrzanowski, *Ślady na piasku*, s. 57.

³⁸ D. Sozańska, *Chrześcijańska Demokracja w Polsce. Przyczyny słabości i szanse rozwoju*, Kraków 2011, s. 143.

nowski – za Dmowskim – uważał, że polityk musi rzetelnie oceniać realne położenie sprawy narodowej i dokonywać rachunku sił. Oceniał wysoko geopolityczne analizy Dmowskiego sprzed pierwszej wojny światowej i dokonywane w trakcie jej trwania³⁹.

Kolejnym wyraźnym nawiązaniem do tradycji endeckiej było podkreślanie przez W. Chrzanowskiego narodowej roli katolicyzmu. Był przekonany, że najważniejszym elementem określającym tożsamość Polski jest chrześcijaństwo, a zwłaszcza katolicyzm⁴⁰. Zgadzał się z poglądem Dmowskiego wyrażonym w pracy *Kościół, naród i państwo*: „Katolicyzm nie jest dodatkiem do polskości, zabarwieniem jej na pewien sposób, ale tkwi w jej istocie, w znacznej mierze stanowi jej istotę. Usiłowanie oddzielenia u nas katolicyzmu od polskości, oderwania narodu od religii i od Kościoła, jest niszczeniem samej istoty narodu”⁴¹. W. Chrzanowski pytany o dokonania narodowych demokratów sprzed wojny, które miały być kontynuowane w Trzeciej Rzeczypospolitej jednoznacznie wskazuje, że: „[...] istotnym duchowo i intelektualnie dokonaniem ruchu narodowego przed wojną było wyrobienie przekonania w jego głównym nurcie, że podstawą ideologii narodowej muszą być wartości chrześcijańskie. Nie w rozumieniu wiary lub niewiary, lecz jako zespół wartości etycznych i kulturowych, które konstytuują polski naród”⁴².

ZChN nie spełnił oczekiwań swego założyciela i nie stał się trwałą formacją polityczną ideowej syntezy centroprawicowych historycznych nurtów politycznych. Pomimo jasno skryształizowanych poglądów swojego lidera w praktyce politycznej partia ta nieśmiało nawiązywała do dorobku polskiej prawicy z okresu Drugiej Rzeczypospolitej. Była także oskarżana przez ugrupowania narodowe o monopoli-

³⁹ Zob. W. Chrzanowski, *O nierealnym realizmie*, [w:] tegoż, *Za nami, przed nami. Polityczny wybór pism*, Warszawa 2005, s. 149–153; tenże, *Polityka i jej uprawianie w myśli i działalności Romana Dmowskiego*, [w:] tamże, s. 117–125.

⁴⁰ W programie ZChN czytamy: „Instytucje państwa powinny sprzyjać życiu społecznemu zgodnie z zasadami etyki katolickiej. Ponad prawem stanowionym stoi bowiem prawo naturalne, a obowiązkiem każdej władzy jest jego strzeżenie i odczytywanie. [...] Religia katolicka powinna zajmować godne miejsce w naszym życiu społecznym. Nie oznacza to ograniczenia praw innych wyznań. Społeczeństwo i władze powinny wsłuchiwać się w moralne pouczenia Kościoła w sprawach publicznych. Wartościom religijnym trzeba zapewnić należne miejsce w wychowaniu młodego pokolenia. Tylko ta droga prowadzi do moralnej odnowy (Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe”. *Deklaracja ideowa i programowa*, [w:] *Programy partii i ugrupowań parlamentarnych 1989–1991*, red. I. Słodkowska, Warszawa 1995, cz. II, s. 97.

⁴¹ R. Dmowski, *Kościół, naród, państwo*, Krzeszowice 2006, s. 21.

⁴² W. Chrzanowski, *Ślady na piasku*, s. 106.

styczne zagospodarowanie pola narodowców⁴³. Jest to o tyle dziwne, że mogła tam odnaleźć wiele elementów, które pozwoliły jej zbudować interesującą dla wyborców tożsamość polityczną. Liderzy partii zdecydowali się jednak pójść w kierunku tradycjonalistycznym, eksponując przywiązanie do moralności, religii i manifestując swój eurosceptycyzm, które niewiele miały wspólnego z *Myslą nowoczesnego Polaka* autorstwa Romana Dmowskiego⁴⁴.

Zdecydowanie bardziej do tradycji ruchu narodowego nawiązywały różnego rodzaju ugrupowania powstałe na początku lat 90., takie jak: Stronnictwo Narodowe, Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe, Przełom Narodowy, Stronnictwo Narodowe „Szczerbiec” i inne⁴⁵. Staraly się one odwoływać do tradycji ruchu narodowego przez sięganie do twórczości ojców nacjonalizmu polskiego, posiłkując się wizją polskiego państwa narodowego, próbując zaszczerpić na gruncie Trzeciej Rzeczypospolitej, głównie za pomocą prasy⁴⁶, zdobycze ideowe narodowych ośrodków działających w Drugiej Rzeczypospolitej⁴⁷.

W wypadku ruchu narodowego nawiązania historyczne są nader widoczne. Uznające się za jedyne spadkobiercę idei narodowych Stronnictwo Narodowe przestrzegało statutu z 1935 r., a w założeniach ideowo-politycznych podkreślało, że jest „polityczno-personalnym kontynuatorem i spadkobiercą Ligi Polskiej, Ligi Narodowej Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego, Obozu Wielkiej Polski i przedłużeniem założonego w 1928 r. Stronnictwa Narodowego”⁴⁸. Wojciech Wierzejski pisze:

Ruch Narodowy posiada Depozyt Idei – niewzruszonych, absolutnych wartości, wzorów, celów; nikt nie ma prawa ich naruszać, co najwyżej kolejne pokolenia mogą (i powinny) owe Idee odkrywać na nowo, zgłębiać, treściowo poszerzać,

⁴³ E. Maj, *Recepcja nacjonalizmu w publicystyce politycznej obozu narodowego w Polsce (po 1989 roku)*, [w:] *Polacy-Polska-Europa. Interpretacje idei politycznych*, red. T. Godlewski, W. Jurkiewicz, Bydgoszcz 2002, s. 188.

⁴⁴ Zob. R. Dmowski, *Mysli nowoczesnego Polaka*, Londyn 1953.

⁴⁵ Więcej o ugrupowaniach narodowych w III RP zob. J. Tomasiwicz, *Ugrupowania neoendekie w III Rzeczypospolitej*, Toruń 2003; C. Maj, E. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989–2001*, Lublin 2007.

⁴⁶ Do pism wydawanych przez ruch narodowy zaliczyć można „Mysł Narodową” i „Słowo Narodowe”.

⁴⁷ E. Maj, *Recepcja*, s. 187.

⁴⁸ G. Radomski, *Historyczne źródła koncepcji społeczno-politycznych ruchu narodowego w Polsce okresu transformacji*, [w:] *Zrozumieć politykę. Główne problemy teorii polityki i współczesnej myśli politycznej*, red. R. Backer, J. Marszałek-Kawa, J. Modrzyńska, Toruń 2008, s. 150.

upowszechniać w świadomości zbiorowej, kultywować i nadawać nowych metod realizacji starym prawdom. Żaden działacz, nawet najwybitniejszy, żadne gremium decyzyjne, czy chociaż cała organizacja nie ma prawa podważać tej spuścizny ideowej⁴⁹.

Często podkreślano, że idee R. Dmowskiego są aktualne, „właściwie niezmiennie”⁵⁰. Mamy tu do czynienia z recepcją treści ideowych, głównie przedwojennej narodowej demokracji z nieznacznymi jej modyfikacjami, które wynikają z konieczności dopasowania dawnych idei do potrzeb obozu narodowego działającego współcześnie⁵¹. Wśród naczelnych wartości ideowych ruchu narodowego znajdują się nadal naród, państwo, katolicyzm, rodzina i własność prywatna⁵². Nawiązania są szczególnie widoczne w sposobie definiowania patriotyzmu. Dla narodowców nie opiera się on na poczuciu wyższości wobec innych narodów, ale każe dbać przede wszystkim o własny interes państwa i narodu. Na wzór myśli R. Dmowskiego narodowcy powtarzają krytyczne opinie o Polakach, o ich powierzchowności, bierności i skłonności do patetycznych gestów. Włodzimierz Rudny w jednym z tekstów zamieszczonych w „Myśli Polskiej” pisze:

Ten sam przeciętny Polak potrafi doskonale donosić na swego sąsiada Polaka do urzędów – nie z poczucia obowiązku bynajmniej – ze zwykłej przysłowiowej już polskiej zawiści, potrafi znakomicie walczyć o każdą piędź między innymi Polakami, ale już mu jest wszystko jedno, ile jeszcze ziemi polskiej w polskich rękach pozostało – sprzedałby też pół Polski, gdyby tylko mógł sam na tym dobrze zarobić. Taka jest moralność przeciętnego Polaka-katolika⁵³.

W myśli współczesnych narodowców w przypadku katolicyzmu powtarzana jest przeniesiona z dwudziestolecia międzywojennego formuła Kościoła jako wycho-

⁴⁹ W. Wierzejski, *Naród, młodzież, idea. Zbiór narodowej publicystyki z lat 1997–2000*, Krzeszowice 2001, s. 107.

⁵⁰ *Czas dla prawicy: wywiad z Krzysztofem Kawęckim*, Nowe Relacje, 19–25 VII 1990, nr 10, s. 3–4.

⁵¹ Na początku lat 90. XX w. w środowisku „Słowa Narodowego” podnoszone były głosy domagające się przeformułowania (ze względu na anachroniczność) historycznego programu endecji, jednak tzw. modernizatorzy odeszli niebawem ze Stronnictwa Narodowego, zakładając własne ugrupowania i dokonując rewizji programu endecji w różnych kierunkach (zob.: J. Tomaszewicz, *Ugrupowania neoendecyjne*, s. 215).

⁵² *Stronnictwo Narodowe. Deklaracja ideowo-polityczna*, Warszawa, 19 XII 1999, s. 1–2.

⁵³ W. Rudny, *W polemice z Jędrzejem Dmowskim. Widmo Chołoniewszczyzny*, Myśl Polska, 19 XI 2000, nr 47, s. 13.

wawcy narodów – strażnika moralności i porządku narodowego. Akceptując ideę katolicką, wielu działaczy (jak np. Maciej Giertych) podkreślało potrzebę powrotu do koncepcji nacjonalizmu chrześcijańskiego, głoszoną przez R. Dmowskiego. Ponadto można dostrzec niechęć dzisiejszych narodowców do angażowania Kościoła w bieżące rozgrywki polityczne i pragnienie upowszechnienia obrazu Kościoła patriotycznego, nacjonalistycznego i tradycjonalistycznego⁵⁴.

Bardzo widoczne u współczesnych narodowców są również wątki myśli przedwojennej endecji, które doprowadziły do stworzenia stereotypu antyendeckiego. Co prawda w oficjalnych dokumentach ruchu narodowego elementy rasistowskie i antysemickie nie są eksponowane, niemniej w wypowiedziach działaczy pojawia się wątek żydowskiego antypolonizmu i spisku masonskiego⁵⁵.

Ruch narodowy w Polsce wyraźnie nawiązuje do własnej tradycji ideowej. Jednak czyni to (jak to określił znawca narodowej demokracji Roman Wapiński) w sposób megalomański i symboliczny⁵⁶. Pomimo deklaratywnego podkreślania wagi dorobku i znaczenia spuścizny Narodowej Demokracji, ugrupowania te nie wykorzystują jej dziedzictwa historycznego w sposób twórczy. Zamiast odczytywać dosłownie zasady stworzone przez „ojców”, mogłyby na jego podstawie stworzyć pragmatyczne rozwiązania dla Polski, które pokazywałyby niedociągnięcia współczesności, lecz tego nie czynią.

Zakończenie

Ugrupowania działające w Trzeciej Rzeczypospolitej nawiązują do historii nader często li tylko marketingowo, a ich podejście charakteryzuje się wybiórczością, jak dzieje się to w wypadku Polskiego Stronnictwa Ludowego, którego nawiązania do tradycji mają przede wszystkim na celu wywołanie pozytywnych skojarzeń u ewentualnych zwolenników, przyciągnięcie i zmobilizowanie potencjalnego elektoratu. Odwołania do tradycji są tu zatem środkiem a nie celem działania ugrupowania.

⁵⁴ E. Maj, *Recepcja*, s. 193. Por. P. Stachowiak, *Korzenie „nacjonalizmu endeckiego”*. *Nacjonalistyczna wizja religii i Kościoła w Polsce w latach 1887–1927*, Poznań 1999; B. Grott, *Nacjonalizm chrześcijański. Myśl społeczno-państwowa formacji narodowo-katolickiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, Krzeszowice 2006.

⁵⁵ G. Radomski, *Historyczne źródła*, s. 152.

⁵⁶ R. Wapiński, *Krytyk narodowy. 60 lat temu zmarł Roman Dmowski*, *Polityka* 2 (1999), s. 56.

Rzadkością są świadome nawiązania do dawnego systemu wartości (czy to Piłsudskiego czy Dmowskiego). Widać to jedynie na przykładzie Prawa i Sprawiedliwości i nieistniejącego już ZChN-u. To drugie ugrupowanie odwoływało się do historycznych ugrupowań w celu uprawomocnienia wartości przez powoływanie się na ich historyczny rodowód. Tradycja okazywała się pomocna w przejmowaniu pożytecznych doświadczeń w zakresie funkcjonowania mechanizmów władzy publicznej, a także kształtowaniu aktywnych postaw obywatelskich. Z kolei dla Prawa i Sprawiedliwości tradycja sanacyjna jest przede wszystkim nośnikiem ideowo-wizjonerskich postaw patriotycznych i symbolem walki o silne państwo. W tym wypadku liderzy partyjni odwołujący się do danej tradycji pochwalają jej wartość ponadczasową⁵⁷. Tradycja jest zatem swoistym pośrednikiem pomiędzy terażniejszością a przyszłością.

Dla ruchu narodowego odwołania historyczne przybierają postać działań symboliczno-naśladowczych. Partie tego typu podkreślają wagę dorobku i znaczenia ugrupowań, do których się odwołują, jednak nie wykorzystują dziedzictwa historycznego w sposób twórczy, odczytując dosłownie zasady stworzone przez poprzedników. W założeniach ideo-politycznych podkreślają, że są kontynuatorami i spadkobiercami historycznych ugrupowań, posługując się tą samą symboliką, językiem a niejednokrotnie formami organizacyjnymi.

Nie należy też zapominać, że odwoływanie się do tradycji może być wykorzystywane przez ugrupowania, aby wzmacniać proces legitymizacji władzy, jak również służyć za uzasadnienie własnego działania przed wyborcami. Zaprezentowane w artykule sposoby nawiązywania przez partie polityczne do tradycji pokazują, że niejednokrotnie tradycja może stanowić dla partii swoisty balast, choć jednocześnie – biorąc pod uwagę coraz wyraźniejszy proces zdezaktualizowania się tradycyjnych podziałów np. na lewicę i prawicę – może służyć partiom do umacniania swojej tożsamości ideologicznej.

⁵⁷ W tym wypadku tradycja wraz ze swoją dawnością jest synonimem doświadczenia – szacunek, jakim darzymy wzorce z przeszłości, wynika nie z przekonania, że są stare, ale z przeświadczenia że są „mądre”, bo tak długo zachowały swoją aktualność. Ponadto umiejętne powiązanie aktualnych wartości politycznych z tradycją dodaje im swoistej powagi, przy czym jest to możliwe w społeczeństwach, w których przeszłość jest wysoko ceniona.

Nadesłany: 23 V 2021

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych: 27 VII 2022

Zaakceptowany: 20 X 2022

dr hab. Sebastian Paczos, prof. UAM

Wydział Historii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań

e-mail: paczos@amu.edu.pl

Résumé

The role of references to history in the ideological declarations of selected Polish political parties after 1989

This paper investigates political parties' attitude towards the past. It explores ideological inspirations and or less consciously 'borrowed' by parties founded in Poland after 1989 from political groups operating in the interwar and the Communist periods. The parties have been found to draw both upon democratic and authoritarian traditions. In addition to ideological declarations, public utterances made by politicians and proposals for systemic solutions, the paper. The aim of the presented work is to determine how political traditions could be helping to shape the political identities of contemporary parties and to identify historical references favoured by political groups in post-1989 Poland. It portrays political parties' stance on tradition and shows how it is used in political rivalry.

Bibliografia/Bibliography

- Antoszewski A., *Wyboista droga ku demokracji i autorytaryzmowi w świecie postkomunistycznym*, Wrocławskie Studia Politologiczne 16 (2014), s. 7–23
- Antoszewski A., Herbut R., Sroka J., *System partyjny w Polsce*, [w:] *Partie i systemy partyjne w Europie Środkowej*, red. A. Antoszewski, P. Fiał, R. Herbut, J. Sroka, Wrocław 2003, s. 115–167
- Bojarowicz T., *Kształtowanie się partii i ugrupowań prawicowych w Polsce po 1989 roku*, [w:] *Partie i systemy partyjne RP. Stan i perspektywy*, red. K. Kowalczyk, Ł. Tomczak, Toruń 2007, s. 113–129
- Chojnowski A., *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Ossolineum 1986

- Chrzanowski W., *Ślady na piasku. Monologi, przesłuchania*, Sopot 2008
- Chrzanowski W., *Za nami, przed nami. Polityczny wybór pism*, Warszawa 2005
- Chwedoruk R., *PPS w latach 1987–1990. Działalność i myśl polityczna*, [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało?*, red. R. Spalek, Warszawa 2010, s. 13–361
- Chwedoruk R., *Socjaliści z Solidarności w latach 1989–1993*, Warszawa 1999
- Czas dla prawicy: wywiad z Krzysztofem Kawęckim*, *Nowe Relacje*, 19–25 VII 1990, nr 10, s. 1–5
- Deklaracja ideowa Polskiego Stronnictwa Ludowego*, Warszawa, 15 kwietnia 2007
- Deklaracja ideowa Polskiej Partii Socjalistycznej uchwalona 14 grudnia 2003 roku*
<https://ppspl.eu/index.php/dokumenty-statutowe/8-deklaracja-ideowa-pps>
[dostęp: 7.02.2021]
- Deklaracja ideowa ZChN. Warszawa, dnia 13 stycznia 1991 r.*
- Dmowski R., *Kościół, naród, państwo*, Krzeszowice 2006
- Dmowski R., *Myśli nowoczesnego Polaka*, Londyn 1953
- Dudek A., *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989–1995*, Kraków 1997
- Dieciński P., *Kształtowanie się i ewolucja systemu partyjnego w Polsce po 1989 roku*, *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, seria Res Polticae, 2009, t. 3
- Furdyna M., Rodzik M., *Czytaliśmy Piłsudskiego. Rozmowa z Leszkiem Moczulskim*, Warszawa 2016
- Gargas A., Wojciechowski M., *Partie polityczne w Polsce*, Gdańsk 1991
- Grott B., *Nacjonalizm chrześcijański. Myśl społeczno-państwowa formacji narodowo-katolickiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, Krzeszowice 2006
- Habielski R., *Przeszłość w sferze publicznej i życiu kulturalnym 1989–2005 (obszary zainteresowań, interpretacje, nośniki)*, [w:] *Historycy i politycy: polityka pamięci w III RP*, red. P. Skibiński, T. Wiścicki, M. Wysocki, Warszawa 2011, s. 82–107
- Hall A., *Mój Mistrz Wiesław Chrzanowski*, *Gazeta Wyborcza, Magazyn*, 29 IX 2012, nr 228
- Hall A., *Wspomnienie o Wiesławie Chrzanowskim*, *Znak* 686–687 (2012), s. 108–111
- Janicki M., Władyka W., *Cień wielkiego brata. Ideologia i praktyka IV RP*, Warszawa 2007
- Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności*, red. M. Wenklar, Kraków 2011
- Kowalczyk K., *Partie polskiej prawicy parlamentarnej – oferta programowa, stan i perspektywy*, [w:] *Partie i systemy partyjne RP. Stan i perspektywy*, red. K. Kowalczyk, Ł. Tomczak, Toruń 2007, s. 130–148

- Kowalczyk K., *Prawo i Sprawiedliwość – „Rewolucyjni konserwatyści”?*, [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP*, red. K. Kowalczyk, J. Sielski, Toruń 2006, s. 192–231
- Kulesza W., *Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935*, Ossolineum 1986
- Lech Kaczyński: *Poparłbym zamach majowy (rozmowa z Lechem Kaczyńskim)*, *Gazeta Wyborcza*, 13 V 2006, nr 111
- Maj C., Maj E., *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989–2001*, Lublin 2007
- Maj E., *Recepcja nacjonalizmu w publicystyce politycznej obozu narodowego w Polsce (po 1989 roku)*, [w:] *Polacy-Polska-Europa. Interpretacje idei politycznych*, red. T. Godlewski, W. Jurkiewicz, Bydgoszcz 2002, s. 185–206
- Mannheim K., *Essays on Sociology and Social Psychology*, London 1953
- Mannheim K., *Mysł konserwatywna*, tłum. S. Magala, Warszawa 1986
- Marsch D., Stoker G., *Teorie i metody w naukach politycznych*, tłum. J. Tegnerowicz, Kraków 2006
- Matyja R., *Prawica w pułapce pamięci?*, [w:] *Geopolityka i zasady. Studia z dziejów polskiej myśli politycznej*, red. J. Kloczkowski, Kraków 2009, s. 257–273
- Paczos S., *Historical reminiscences in party programmes and public utterances of the leaders of Polish political parties after 1989. The case of Law and Justice (Prawo i Sprawiedliwość)*, *Przegląd Politologiczny* 1 (2017), s. 103–113
- Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. K.A. Paszkiewicz, Wrocław 2004
- Program Prawa i Sprawiedliwości z 2019 roku*
- Programy partii i ugrupowań parlamentarnych 1989–1991*, red. I. Słodkowska, cz. I i II, Warszawa 1995
- Paruch W., *Mysł polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939*, Lublin 2005
- Paruch W., *U podstaw piłsudczykowskiego systemu wartości 1926–1939. Główne determinanty aktywności politycznej*, *Studia Polityczne* 4 (1995), s. 117–131
- Polskie Stronnictwo Ludowe*, red. M. Migalski, Toruń 2011
- Radomski G., *Historyczne źródła koncepcji społeczno-politycznych ruchu narodowego w Polsce okresu transformacji*, [w:] *Zrozumieć politykę. Główne problemy teorii polityki i współczesnej myśli politycznej*, red. R. Backer, J. Marszałek-Kawa, J. Modrzyńska, Toruń 2008, s. 143–154
- Rękas K., *Dlaczego nie należy popierać PiS*, (strona *Mysł Konserwatywna*. pl) <https://konserwatyzm.pl/dlaczego-nie-nalez-y-popierac-pis/> [dostęp: 18.10.2022]
- Rudny W., *W polemice z Jędrzejem Dmowskim. Widmo Chołoniewszczyzny*, *Mysł Polska*, 19 XI 2000, nr 47, s. 13

- Sanecka J., *Recepcje piłsudczykowskiego myślenia o państwie w myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości*, [w:] *Kontynuacje i nowatorstwo w świecie współczesnych idei*, red. M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2008, s. 313–322
- Sikorski T., *Narodowi, chrześcijańscy, konserwatywni. O współczesnych afiliacjach idei narodowej. Casus Zjednoczenia Chrześcijańsko – Narodowego*, [w:] *Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010, s. 113–142
- Sikorski T., *O kształt polityki polskiej. Oblicze ideowo-polityczne i działalność Ruchu Młodej Polski (1979–1989)*, Toruń 2011
- Sobolewska-Myślik K., *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2004
- Sobolewski M., *Niektóre problemy teorii i metodologii historii doktryn politycznych*, *Historyka* 6 (1976), s. 3–17
- Sokół W., *Partie polityczne i systemy partyjne w Polsce w latach 1991–2001*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin 2003, s. 197–270
- Sozańska D., *Chrześcijańska Demokracja w Polsce. Przyczyny słabości i szanse rozwoju*, Kraków 2011
- Stachowiak P., *Korzenie „nacjonalizmu endeckiego”. Nacjonalistyczna wizja religii i Kościoła w Polsce w latach 1887–1927*, Poznań 1999
- Stronnictwo Narodowe. Deklaracja ideowo-polityczna*, Warszawa, 19 XII 1999
- Szacki J., *Tradycja. Przegląd problematyki*, Warszawa 1971
- Tomasiewicz J., *Ugrupowania neoendeckie w III Rzeczypospolitej*, Toruń 2003
- Wapiński R., *Krytyk narodowy. 60 lat temu zmarł Roman Dmowski*, *Polityka* 2 (1999), s. 54–56
- Wicepremier Pawlak na Zaduszkach Witosowych* (strona TVP Info), 4 XI 2012, <http://www.tvp.info/9001799/informacje/polska/wicepremier-pawlak-na-zaduszkach-witosowych> [dostęp: 3.02.2021]
- Wierzejski W., *Naród, młodzież, idea. Zbiór narodowej publicystyki z lata 1997–2000*, Krzeszowice 2001
- Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2001
- Zaremba P., *Młodopolacy*, Gdańsk 2000